

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 1674 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golischeva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

- Salimov Okil Umrzokovich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqtoev Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

Ta'kidlash joizki, zamonaviy ichki iqtisodiy amaliyotda iqtisodiy potentsialdan to'laqonli foydalanishda "noaniqlik", "beqarorlik", "risklarni tahlil qilish" va "tavakkallarni boshqarish" kabi tushunchalar so'nggi yillarda, ayniqsa, moliya bozoriga tatbiq etilishi jarayonida keng qo'llanila boshladi. Faqatgina so'nggi bir necha yil ichida ushbu konsepsiyalar xalqaro tajriba va iqtisodiy nazariyalar asosida shakllangan bilimlar bazasi bilan mustahkamlanib, investitsiya loyihalari uchun har qanday kelgusi rejaning majburiy tarkibiy qismiga aylandi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishida abstraksiya, dialektik tadqiqot, monografik kuzatish, tizimli va qiyosiy tahlil, differensial usullar, taqqoslash masalalari hamda iqtisodiy-statistik usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Korxonada iqtisodiy potentsialini yuksaltirishda turli xil risklar o'zgaruvchanlik va kelajakdagi voqealar to'g'risida noaniqlikni keltirib chiqaradi hamda shuning uchun xavf tug'diradi. Ushbu beqarorlik holati — potentsialga tahdid soluvchi asosiy omil bo'lib, noma'lum holatlarga o'tishni va ular tizimning barqarorligiga ta'sir qiladigan favqulodda holatlarga aylanishini anglatadi. Beqarorlikning tebranish ko'lamini keng bo'lib, natijada oldindan taxmin qilib bo'lmaydigan o'zgarishlar yuzaga keladi. Beqarorlik sharoitlari ishlab chiqarish faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan holda korxonani beqarorlashtiradi. Uning sabablari odatiy bo'lmagan xatti-harakatlar yoki iqtisodiy potentsialning ayrim elementlaridagi o'zgarishlar bilan izohlanadi.

Beqarorlik korxonada faoliyatining barqarorligiga putur yetkazadi, natijada uni tavsiflovchi miqdoriy ko'rsatkichlar yomonlashadi, potentsialning ichki tuzilmasi o'zgaradi, boshqaruv samaradorligi pasayadi va o'z-o'zini tashkil etish tamoyillariga asoslangan yangi iqtisodiy potentsial shakllanadi.

Korxonada iqtisodiy potentsiali uchun beqarorlik faqat salbiy tendensiyalar yoki xavfli vaziyatlarni emas, balki yangi va noyob imkoniyatlarni ham anglatadi. Bu esa, o'z navbatida, mavjud muammolarni hal etish doirasini kengaytirishi mumkin. O'zgaruvchanlikni tan olish risklarni kamaytirishga yordam beradi va innovatsion g'oyalarning shakllanishiga turtki beradi.

Korxonada iqtisodiy potentsiali quyidagi holatlarda mavjud noaniqlik o'lchovlari doirasida amalga oshiriladi:

— Maqbul yechimni tanlash uchun barcha parametrlar, holatlar va vaziyatlar bo'yicha to'liq ma'lumot yo'qligi;

— Mavjud ma'lumotlarni yetarlicha aniq hisobga olishning murakkabligi va tashqi muhit xatti-harakatlarining ehtimollik asosidagi o'zgaruvchanligi;

— Tasodifiy omilning mavjudligi, ya'ni amalga oshirish jarayonida taxmin qilib bo'lmaydigan omillar sababli rejalarning muvaffaqiyatsizlikka uchrashi;

— Qarama-qarshi manfaatlarga ega bo'lgan subyektlar o'rtasida qarorlar qabul qilinayotgan holatda qarama-qarshilikning subyektiv omillari.

Noaniqlik — bu hozirgi globallashuv sharoitida korxonada iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishdagi shartlar, shu jumladan tegishli xarajatlar va natijalar bo'yicha ma'lumotlarning to'liq emasligi yoki ishonchlilik darajasining pastligi bilan bog'liq. U beqarorlik mavjudligini bildiradi va bunda harakatlar natijalari aniq belgilanmagan bo'ladi. Ushbu holatlarda omillarning ta'sir darajasi oldindan noma'lum bo'ladi.

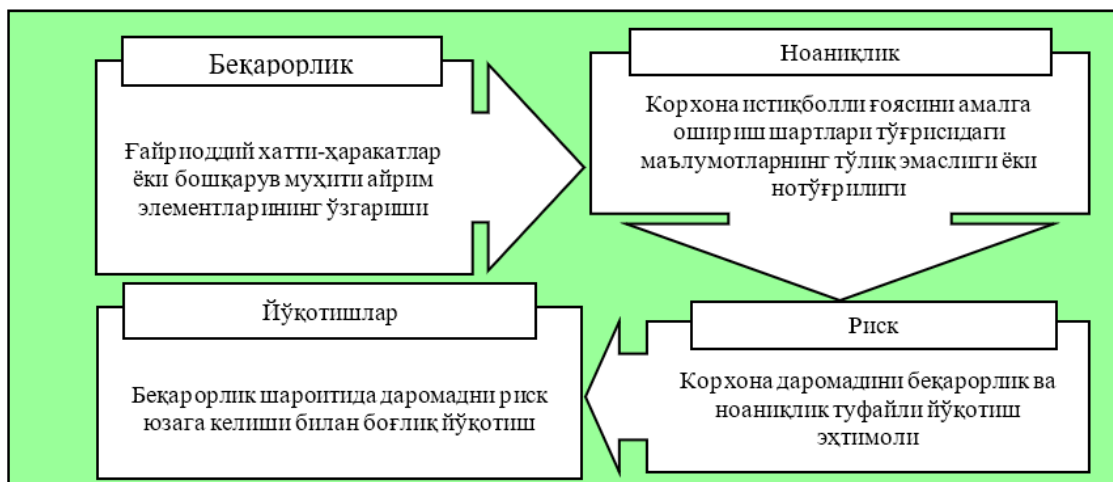
Xavf — bu beqarorlik va noaniqlik natijasida vujudga keladigan salbiy holatlar, jumladan iqtisodiy salohiyatning pasayishi, yo'qotishlar yoki zararining yuzaga kelishi ehtimolini o'z ichiga oladi. Bu holat iqtisodiy faoliyatda, qabul qilingan qarorlar va harakatlar natijasida oldindan aniq aytib bo'lmaydigan oqibatlar yuzaga kelish xavfini ifodalaydi.

Shundan kelib chiqadiki, korxonaning ishlab chiqarish potentsialini yuksaltirish beqarorlik va xatarlarning noaniqligi sharoitida amalga oshiriladi va bu omillar o'zaro uzviy bog'liqdir. Miqdoriy jihatdan beqarorlik va noaniqlik natijaning kutilgan (yoki o'rtacha) qiymatdan yuqoriga yoki pastga og'ish ehtimolini anglatadi. Shu sababli, xavf — bu korxonada resurslarining bir qismini yo'qotish, daromad kamayishi yoki qo'shimcha xarajatlar yuzaga kelishi ehtimoli, shuningdek, mo'ljallangan maqsadli foyda (daromad)ga erishilmaslik xavfidir.

Shuning uchun har qanday korxonada rahbari iqtisodiy potentsialni yuksaltirishda aynan ushbu uchta toifani — beqarorlik, noaniqlik va xavfni — birgalikda tahlil qilishi va baholashi zarur.

Tashqi muhitdagi beqarorlik va uning iqtisodiy potentsialga nisbatan ta'sirining noaniqligi tufayli boshqaruv tavakkalchiligi obyektiv asosga ega. Iqtisodiy nuqtayi nazardan, boshqaruv tavakkalchiligi ehtimol darajasi bilan yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan voqeani bildiradi. Bunday tavakkalchilik salbiy (zarar yoki yo'qotish), ijobiy (foйда) yoki neytral (na foyda, na zarar) iqtisodiy natijalarda namoyon bo'ladi.

Korxonada iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishda beqarorlik, noaniqlik, xavf va yo'qotishlarning tabiati ko'p hollarda moliyaviy zararlar bilan bog'liq bo'ladi (1-rasm).

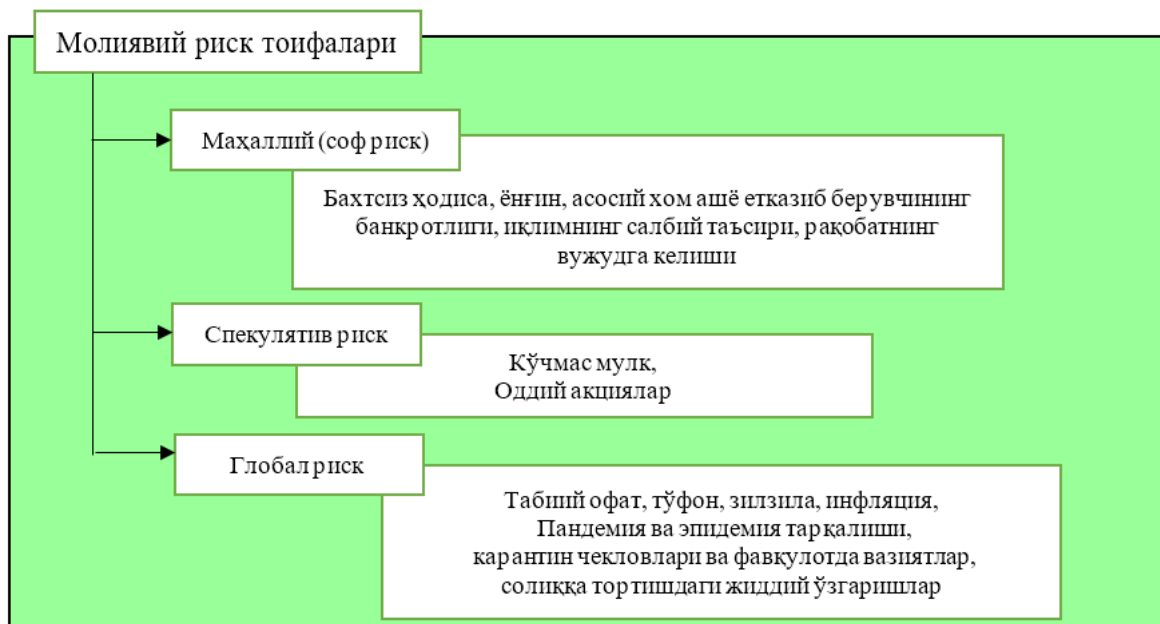

1-rasm. Beqarorlik - noaniqlik - risk - yo'qotishlar kategoriyalarining o'zaro bog'liqligi

1-rasmda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, har bir hodisa ma'lum sabablarga ko'ra kutilmagan holatlarni yuzaga keltirmoqda. Aytaylik, korxonada beqarorlik g'ayrioddiy xatti-harakatlar yoki boshqaruv muhitining ayrim elementlari o'zgarishi oqibatida yuzaga kelgan bo'lsa, noaniqlik esa korxonada istiqbolli g'oyasini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar to'g'risidagi ma'lumotlarning to'liq emasligi yoki noto'g'riligida namoyon bo'ladi.

Noaniqlikning yuzaga kelishi, o'z navbatida, korxonada daromadini beqarorlik va noaniqlik tufayli yo'qotish ehtimolini, ya'ni riskni keltirib chiqaradi. Risk yuzaga kelgan taqdirda esa korxonada daromadini yo'qotishi kutiladi. Bundan ko'rinadiki, oxir-oqibat korxonada moliyaviy zarar ko'rishi mumkin.

Odatda bu holatlarning oldini olish uchun moliyaviy risklar to'g'risida aniq va yetarli ma'lumotga ega bo'lish zarur. Moliyaviy risklar uchta asosiy toifaga bo'linadi: mahalliy (sof) risklar, spekulyativ risklar va global risklar (2-rasm).

2-rasm. Moliyaviy risk toifalari

Mahalliy (sof) tavakkal — bu faqat yo'qotishlarga olib keladigan va yutish imkoniyati bo'lmagan holatdir. Mahalliy risklar iqtisodiy potensialni yuksaltirish darajasida yuzaga keladi. Bunday sharoitda korxonada mahalliy (sof) xavfdan butunlay qochib qutulmaydi. Masalan, har qanday ishlab chiqarishga ega korxonada baxtsiz hodisalar, favqulodda holatlar va yong'in xavfini doimiy hisobga olishi zarur.

Spekulyativ risk esa mahalliy (sof) riskdan farqli ravishda korxonaga foyda yoki zarar keltirishi mumkin. Bunda korxonaga yutadi yoki yutqazadi. Masalan, korxonaga iqtisodiy potensialni yuksaltirish maqsadida sarmoya kiritishga qaror qiladi, biroq tashqi muhit ta'siri ostida mahsulotga bo'lgan talab pasayadi va uning narxi tushadi. Bunday sarmoyalarni spekulyativ deb tasniflash mumkin, chunki bu holatda korxonaga yo'qotish xavfiga duchor bo'ladi. Xuddi shuningdek, oddiy aksiyalarga kiritilgan investitsiyalar ham foyda hamda zarar keltirishi mumkin.

Global xavf esa o'zining shaxssiz tabiatiga ko'ra, sof va spekulyativ risklardan farq qiladi. Boshqacha aytganda, global xavf (masalan, Xitoydan boshlangan pandemiya) oldindan prognoz qilib bo'lmaydigan holatdir. Bunday xavf hech bir davlat, mintaqaga yoki korxonani ajratib ko'rsatmaydi va ayniqsa befarqlarni ham chetlab o'tmaydi. Aksincha, global xavf iqtisodiy-ijtimoiy faoliyatning barcha ishtirokchilariga teng ta'sir ko'rsatadi. U odatda insoniyat jamiyatiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va tabiiy omillar bilan bog'liq bo'ladi.

Xatarlar o'z tabiatiga ko'ra juda ko'p va xilma-xildir, shu sababli ularning bir nechta tasnifi mavjud. Ko'rinib turibdiki, bu borada har qanday iqtisodchi xatarlarning mavjudligiga e'tibor qaratishi, ayniqsa ularning biznes faoliyatiga bevosita ta'sir qiluvchi turlarini bilib borishi va to'g'ri xulosalar chiqarishi zarur. Shuning uchun korxonaga iqtisodiy potensialni yuksaltirishda ehtimoliy yo'qotishlarni har tomonlama tahlil qilish muhim sanaladi. Aynan shunday tahlil yordamida korxonaga o'z faoliyatini mahalliy (sof) tavakkalchilikdan kelib chiqadigan zararlardan himoya qila oladi.

Garchi bu maqsad — ya'ni, yo'qotishlardan himoyalangan — sodda ko'rinsa-da, unga erishish ancha murakkab. Chunki xatarlarga asoslangan biznesni boshqarish va iqtisodiy potensialni oshirish — bu ilm-fan emas, balki san'atdir.

Korxonaga iqtisodiy potensialni yuksaltirish masalalarini aniqlash va o'rganish xo'jalik yurituvchi subyektning boshqaruv faoliyati darajalarini optimallashtirish jarayonidagi muhim bosqich hisoblanadi. Tavakkalchilik holatidan keyingi qarorlar, muammolarni aniqlash, xavf manbalarini ko'rsatish, ularning sabab va oqibatlarini tahlil qilish bilan bog'liqdir.

Mavjud muammoli masalalarni aniqlash va shakllantirish qobiliyati ma'lumotlarning hajmi, aniqligi, ob'ektivligi va o'z vaqtida mavjud bo'lishi hamda ushbu ma'lumotlarning qanchalik mohirona tahlil qilinishi va talqin etilishiga bog'liq bo'ladi. Vujudga kelgan muammolar uchun imkonli yechimlarni izlash va ishlab chiqish esa hal etilmagan muammoli masalalarga alternativlar yaratish, ularni baholash va tanlash bo'yicha mashaqqatli intellektual jarayonni talab etadi.

Korxonaga iqtisodiy potensial darajasini optimallashtirish bosqichi avvalgi bosqichlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, mavjud muammolarni hal etishning imkonli variantlarini chuqur tahlil qilishni taqozo etadi.

Bizning fikrimizcha, tavakkalchilik va noaniqlik sharoitlari korxonaga iqtisodiy potensialni yuksaltirishda amaliy vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Iqtisodiy tavakkalchilikni mutloq va nisbiy jihatdan miqdoriy baholashga asoslangan taklif etilgan tizim korxonaga boshqaruvida tavakkalchilik darajasini aniqlash uchun qo'llanilishi mumkin.

Korxonaga iqtisodiy potensialni yuksaltirish bo'yicha aniq qaror qabul qilish — bu noaniqlik sharoitida korxonaga faoliyatini boshqarish tizimidagi muhim bosqich bo'lib, u ilgari o'tkazilgan hisob-kitob va tadqiqotlarga asoslanadi. Qaror sifatining ob'ektivligi va o'z vaqtida qabul qilinishi mavjud iqtisodiy faoliyatdagi xatarlar darajasini kamaytirish, ya'ni riskni minimallashtirish imkonini beradi.

Korxonaga beqarorlik, noaniqlik va tavakkalchilik sharoitida faoliyat yuritayotgan bo'lsa, bunday holatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi omillarni chuqur o'rganishi lozim. Bu salbiy ta'sirlarni kamaytiradi va xavfli vaziyatlarning oldini olishga yordam beradi.

Noaniqlik va tavakkalchilik sharoitida korxonaga ishlab chiqarish potensialiga ta'sir etuvchi omillarni ikkita asosiy guruhga ajratish mumkin:

Tashqi omillar — bu korxonaga faoliyatiga bevosita bog'liq bo'lmagan,

Ichki omillar — korxonaning o'z faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan omillar.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ichki va tashqi omillar tizimi korxonaga ishlab chiqarish potensialidan foydalanish darajasini optimallashtirishda muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

Ishlab chiqarish potensialiga ta'sir ko'rsatuvchi tashqi omillar quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilinadi: mahsulotga bo'lgan talabning o'zgarishi, bozor segmentlarining noaniqligi, innovatsiya va investitsiyalar darajasi, inflyatsion jarayonlar, valyuta kurslarining tebranishi, ma'lumot yetishmasligi, soliq qonunchiligidagi beqarorlik, umumiy huquqiy ta'minotning barqaror emasligi hamda tabiiy va iqlim sharoitlari.

Optimallashtirish jarayonida beqarorlik, noaniqlik va umumiy tavakkalchilik darajasi bilan bog'liq ichki omillar esa quyidagi faoliyat turlariga qarab farqlanadi: mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish hamda sotish, moliyaviy operatsiyalar, ilmiy-texnikaviy loyihalar va boshqa korxonaga faoliyat yo'nalishlari.

Korxonaga ishlab chiqarish potensialidan foydalanishni optimallashtirish modelida, avvalo, uni yuksaltirishning asosiy manbalari va mezonlariga e'tibor qaratish lozim. Buning uchun birinchi navbatda asosiy vositalarning holati, ishchanlik muddati, eskirish darajasi va texnik pasportida ko'rsatilgan me'yorlar tahlil qilinadi. Moddiy

resurslarning mavjudligi, xom-ashyo zahirasi hajmi, sifati va qiymati, shuningdek mehnat resurslarining tajribasi, ma'lumoti, yoshi va malaka darajasi ham alohida e'tiborga olinadi.

Korxonaga ishlab chiqarish potensialini yuksaltirish uchun eng muhim shartlardan biri — bu moliyaviy resurslarning yetarli bo'lishidir. Ushbu resurslar asosiy vositalar, moddiy, mehnat, moliyaviy va axborot resurslaridan foydalanish bilan bevosita bog'liq bo'lib, tavakkalchilik holati ishlab chiqarish yoki moliyaviy resurslarning to'liq yoki qisman yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Ichki omillar odatda ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatga ta'sir etuvchi omillar sifatida kichik guruhlar — moliyaviy resurslar, ishlab chiqarish resurslari va xavf subyektlari — bo'linadi.

Kelajakni o'ylaydigan har qanday korxonaga qo'llayotgan resurslari hech bo'lmaganda o'zini qoplashi, daromad keltirishi va zararlarning oldini olishi, ishlab chiqarilayotgan mahsulot esa barqaror xaridor bazasiga ega bo'lishi lozim. Aktivlarning aylanmasi ustidan doimiy nazorat o'rnatilishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Korxonaga ishlab chiqarish potensialini yuksaltirish orqali daromadlarini ko'paytirishni maqsad qilgan holda, u kutilgan va kutilmagan favqulodda vaziyatlar, baxtsiz hodisalar va turli risk holatlariga oldindan tayyor turishi, ularni prognoz qilishi va eng muhimi, salbiy ta'sirini minimallashtirishi lozim.

Buning uchun resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish potensialini yuksaltirish va risk darajasini pasaytirish bo'yicha optimallashtirish zarur. Bu jarayonda asosiy ko'rsatkichlarning o'sish sur'atlari va ularning o'zaro muvofiqligiga erishish, shuningdek olingan natijalarni tegishli resurs xarajatlari bilan bog'liq holda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Гофуров М., Холмуродов М., Хусанов К. Иқтисодий-математик усуллар ва моделлар. — Т.: АГНИ, 2001. — 100 б.
2. Замков О. О. и др. Математические методы в экономике. Учебник. — М.: Дело и сервис, 2004. — 368 с.
3. Холмуродов М. К., Жалилов Б. С. Математическое моделирование и прогнозирование предприятий пищевой промышленности // Вторая международная научная конференция «Математическое моделирование и дифференциальные уравнения», часть I, Минск, 24–28-август 2009 г. — Минск: Институт математики НАН Беларуси, 2009. — 114 с.
4. Орлов А. И. Новая парадигма математической статистики // Материалы республиканской научно-практической конференции «Статистика и её применение – 2012». Под ред. проф. А. А. Абдушукурова. — Ташкент: НУУз, 2012.
5. Jalilov B. S. The use of series and harmonic analysis in the study of the financial and economic performance of food production enterprises // American Journal of Economics and Business Management. — Vol. 2, No. 3, 2019. — P. 57–62. DOI: 10.31150/ajebm.Vol2.Iss3.80.
6. Жалилов Б. С. Экономический потенциал и их значение в статистическом анализе производства предприятия // Экономика и социум. — 2019. — № 5(60). — С. 578–583. URL: www.iupr.ru.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Ei.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>